

С. Цимбалюк
(Український фінансово-
економічний інститут)

Податки як стимулюючий інструмент в управлінні природоохоронною діяльністю

Стимулювання екологічної поведінки підприємств ще в 1932 р. у роботі “Економика благополучия” розглядав Пігу. Він доводив: якщо економічна діяльність призводить до зовнішніх витрат, то уряд держави повинен таку діяльність обкласти податком, що дорівнює зовнішнім витратам і, таким чином, зробити ці витрати внутрішніми та впровадити стимул для їхнього зменшення¹. Особливо актуальними питання охорони навколишнього середовища стали за останні 10-20 років, коли забруднення довкілля визнали головною проблемою в індустріальній економіці. Положення Пігу було змінене і удосконалене, проте ідея залишилась незмінною.

До питання, куди віднести екологічні витрати, науковці ставляться порізному. Одні вважають, що такі витрати (відповідно до діючої методики розрахунку за забруднення) необхідно віднести на собівартість випуску продукції, включивши до її ціни. Тим самим замовник даної продукції (споживач) вносить свою частку у протизабруднюючу діяльність. Але якщо концепцію “споживач сплачує” підтримують І.Я. Блехцін, Ф.П. Себастьян, Р.А. Агранат та багато інших, то Є.О. Балацький, П.Г. Олдак та ряд німецьких вчених вважають, що відтворення навколишнього природного середовища повинно фінансуватися з державного бюджету. Поряд з тим, О.О. Веклич, Б.А. Семененко, Ф.Сміт, Б. Корб та П. Начилхаут, К.Г. Гофман, В.М. Трегобчук, А.В. Щепкін та інші розглядають доцільність встановлення порядку відрахування за лімітне та понадлімітне забруднення з прибутку підприємств, який залишається у їхньому розпорядженні. За існуючими оцінками економічного збитку в результаті забруднення атмосфери та водного басейну народному господарству була заподіяна шкода в розмірі 450 млн. дол. США, що еквівалентно 12% прибутку, який залишається після сплати податків. Зрозуміло, що відшкодувати такі збитки у сучасних умовах неможливо. І все ж таки вважаємо за доцільне проводити відрахування сум екологічного платежу (податку) з прибутку, але дещо змінивши порядок його стягнення та розподілу.

Розглянемо принцип залежності величини екологічного платежу (податку) від середніх граничних витрат підприємств-“забруднювачів” на зменшення забруднення у дуже спрощеному варіанті проблеми навколишнього середовища. Одне або більше підприємств викидають шкідливі речовини як відходи виробництва якогось товару, але вони можуть знизити рівень викидів шкідливих речовин за допомогою витрат на контроль за виробництвом. Це призводить до збільшення витрат на виробництво одиниці продукції. Уряд має право обмежувати викиди шкідливих речовин, застосовуючи розцінку за одиницю викидів шкідливих речовин, базові нормативи плати, стандарти, дозволи та

¹ Альфред Энурзе Экономика окружающей среды / Пер. с нем. С.И. Дорогунцова и Б.М. Данилишина. – К.: Либідь, 1995.- 271 с.

субсидії, маючи за мету зменшення соціальних витрат на виробництво, що є одним з видів витрат підприємства, та інших збитків, які мали місце у зв'язку з обмеженням викидів.

Стаття, яка зменшує суму витрат на контроль та залишкові збитки, повинна мати дві характеристики:

- контроль за виробництвом розподіляється між підприємствами для зменшення витрат і досягнення якогось встановленого рівня агрегатних викидів;
- загальний рівень контролю відображає баланс агрегатних витрат та прибутку від контролю.

На прикладі одного підприємства-“забруднювача” можна розглянути модель соціальних витрат і вигід від його функціонування. Викиди завдають шкоди навколишньому середовищу і суспільству, за яку підприємство відповідальності не несе. Ці збитки можуть включати в себе: пошкодження власності як підприємств, так і фізичних осіб; шкідливий вплив на здоров'я або, навіть, такі моральні збитки, як погана видимість. За допомогою певних витрат підприємство може зменшити викиди за рахунок контролю виробництва. До поняття “контроль виробництва” ми відносимо ряд протизабруднюючих заходів: модернізація виробничого процесу, монтаж та ефективне використання сучасного очисного обладнання, контрольно-вимірювальних приладів та ін.

Ефективність впровадження контролю за викидами в умовах ринкових відносин, де діють високі ціни на природні ресурси та значні суми платежів за викиди забруднюючих речовин, можна розглянути з використанням моделі залежності спричинених збитків від величини промислових емісій (рис. 1). Граничні витрати на контроль як функція рівня емісій характеризуються кривою ГВ. Горизонтальна вісь показує безконтрольні викиди шкідливих речовин. Крива ГВ проведена з нахилом до низу на основі незвичайного припущення, що граничні витрати підприємства ростуть відповідно до збільшення рівня контролю. Це означає, що оскільки емісія зменшується, то ціна її додаткового зменшення зростає. Витрати на контроль також швидко зростають, коли викиди наближаються до нуля.

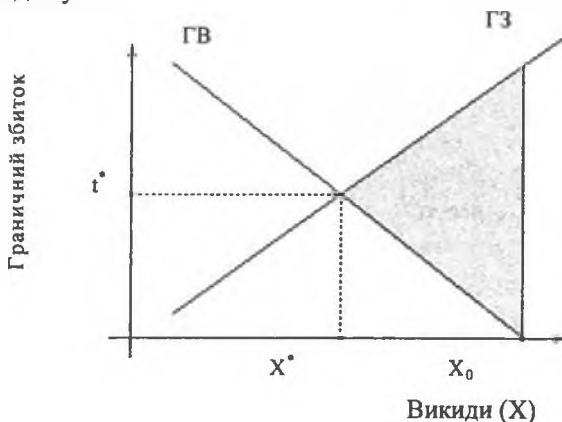

Рис. 1. Оптимальний контроль на окремо взятому підприємстві

Крива ГЗ демонструє зростання граничного збитку на основі того, що в міру зростання емісії кожна її додаткова одиниця викликає більш значний збиток. Більшість теоретичних аналізів ґрунтується на зростанні граничного збитку. Якщо, наприклад, як вважає більшість біомедиків, ризик, який представляють канцерогенні хімічні речовини, пропорційний дозі, то лінія граничних збитків для таких речовин повинна бути горизонтальною. За відсутності належного

контролю з боку держави за викидами шкідливих речовин підприємство мінімізує ціни на протизабруднюючі заходи, коли викиди X_0 одиниць (це точка, в якій гранична ціна контролю за викидами дорівнює нулю, рис. 1). Даний рівень емісії, звичайно, не є оптимальним, бо граничні збитки перевищують граничні ціни на контроль, отже, скорочення емісії може принести чистий позитивний прибуток.

На рис. 1 сума контрольних цін і збитків зменшена до рівня X^* , де граничні витрати дорівнюють граничним збиткам. Праворуч від цієї точки гранична вартість контролю перевищує граничне зменшення збитку. Виграш, отриманий у вигляді ефективності внаслідок зменшення емісії, заштрихований трикутником.

Контролюючий орган може досягти ефективності безпосередньо – шляхом введення емісійних стандартів на рівні X^* , або опосередковано – обкладаючи підприємство податком на емісію за ставкою t^* , яка відповідає оптимуму граничної вартості контролю. Зіткнувшись із таким податком, підприємство мінімізує суму контрольних цін і платежів державі у точці X^* . Єдина різниця між двома інструментами у тому, що при оподаткуванні підприємство повинно платити державі кошти ($t^* \times X^*$) додатково до звичайних витрат.

В умовах економічної кризи розглядати питання про субсидії екологічного спрямування нереально, а введення податку на емісію змусить підприємства поводитися з навколишнім середовищем економно, як і з будь-яким іншим затратним виробничим фактором.

Оскільки плата за викиди шкідливих речовин у навколишнє природне середовище пропонується з прибутку підприємств, то досить важливою є організація перевірки загальних обсягів викидів. Для зменшення витрат на контрольні заміри з боку контрольних інспекцій, як пропонує Б.А. Семененко¹, усі необхідні розрахунки щодо обсягів викидів шкідливих речовин необхідно здійснювати самим товаровиробникам з подальшим заповненням декларацій. У випадку, коли є обґрунтована підозра, можна перевірити дані, які вказані у так званій декларації про викиди шкідливих речовин. Підприємства несуть відповідні суворі покарання за надання неправдивої інформації. Таким чином:

- до системи нарахування екологічного платежу доцільно підходити диференційовано, враховуючи еколого-економічні показники господарської діяльності товаровиробників;
- ввести податок на продукт, оскільки продукція хімічного комплексу, здебільшого в один із періодів циклу свого існування, забруднює навколишнє середовище;
- надавати субсидії, пільгові кредити та інші пільги на протизабруднюючі заходи тільки підприємствам, які цілеспрямовано реалізують програму зменшення викидів залежно від середніх граничних витрат;
- дозволити систему заліку у рахунок платежів за забруднення вартості освоєних природоохоронних заходів.

¹ Семененко Б.А. Екологічні витрати в умовах перехідної економіки // Фінанси України. – 1998. – № 10. – С.42-52.